

Faculty of Architecture of Silesian University of Technology (SUT)
Department of Theory, Designing and History of Architecture

University of Cassino and Southern Latium (UNICAS)
Department of Literature and Philosophy

Doctoral Dissertation

**Cultural landscape of the jurassic belt of defensive architecture - a digital
model of representation in the process of heritage conservation and
popularisation**

Author: MSc Arch. Magdalena Wałek

Supervisors: prof. arch. Magdalena Żmudzińska-Nowak, SUT
prof. arch. Assunta Pelliccio, UNICAS

The work was prepared as part of a double doctorate agreement between the Silesian University of
Technology and the University of Cassino and Southern Lazio

Gliwice, Cassino 2023

Tytuł pracy magisterskiej: Krajobraz kulturowy jurajskiego pasa architektury obronnej - cyfrowy model reprezentacji w procesie ochrony dziedzictwa i popularyzacji

Autor: mgr inż. arch. Magdalena Wałek

Promotorzy: prof. dr hab. inż. arch. Magdalena Żmudzińska-Nowak, SUT, prof. arch. Assunta Pelliccio, UNICAS

Słowa kluczowe: Dziedzictwo Kulturowe, Pas Jurajski, Krajobraz Kulturowy, Architektura Obronna, Dokumentacja Cyfrowa

Streszczenie w języku polskim - poszerzone

Praca została przygotowana w ramach umowy o podwójnym doktoracie pomiędzy Politechniką Śląską a Uniwersytetem w Cassino i Południowym Lacjum.

Temat pracy dotyczy analizy krajobrazu kulturowego pasa Jury położonego na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, skoncentrowanej na architekturze obronnej tego regionu. Obszar ten jest wyjątkowy pod wieloma względami, zarówno naturalnymi, jak i kulturowymi. Jaskinie i schronienia skalne, których liczba sięga tysięcy, są związane z historią najwcześniejszych osad ludzkich z paleolitu. Od północnego zachodu Polski rozciąga się pasmo wyżyny z licznymi skałkami, tworzącymi naturalne pomniki rzeźbiarskie w falistym, łagodnym krajobrazie. Dalej na południe pojawiają się głębokie wąwozy i jaroszary skalne, ze znanymi Ojcowem i Mnikowem. Tak zwane "Gniazda Orle", jak powszechnie nazywane są struktury obronne Jury, często opisywane są jako najpiękniejsza grupa zamków założonych przez Kazimierza Wielkiego.

Omawiany obszar miał znaczenie ze względu na ochronę dawnej stolicy kraju oraz przebieg głównego europejskiego szlaku handlowego. Z perspektywy nowoczesnej systematyki stosowanej w badaniach nad sztuką obronną znajdujemy tutaj liczne przykłady prawie wszystkich znanych systemów obronnych. Fortyfikacje te zyskały szczególne znaczenie za panowania króla Kazimierza Wielkiego. Stały się symbolem władzy władcy i kraju, który starał się budować. Są wyrazem słynnego powiedzenia o tym władcy: "Zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną". Gdy te fortyfikacje zostały zrujnowane, romantyczne założenia XVIII wieku nadały im nowe znaczenie. Ukazywane przez Amilcara Kosińskiego, Napoleona Ordę, Zygmunta Vogla czy Kazimierza Stroczyńskiego w obrazach i dziełach literackich stały się pomnikami władzy, upadku i przemijania, na stałe wpisując się w polską kulturę.

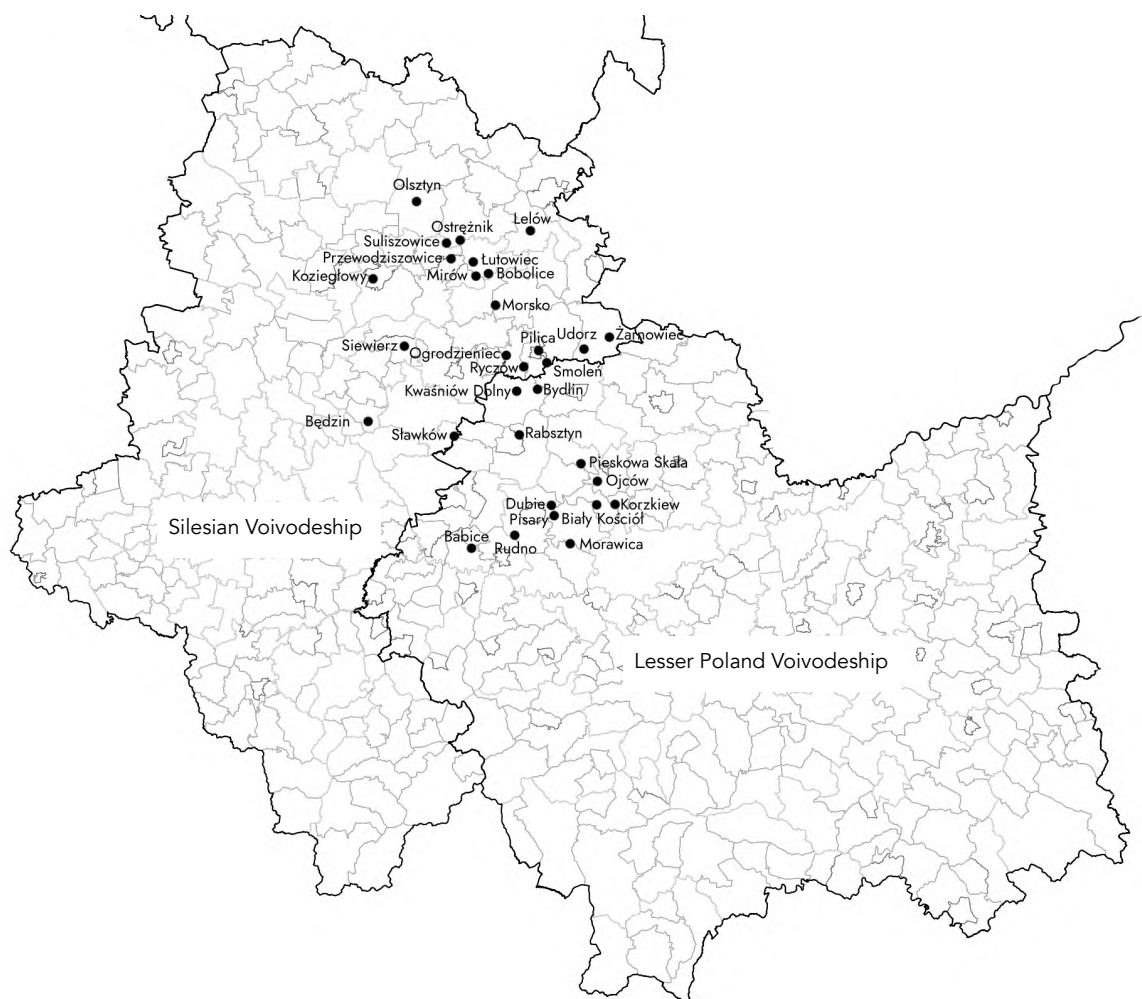
Jednak krajobraz się zmienia. Nie ominęła go industrializacja i gwałtowna urbanizacja drugiej połowy XX wieku, przyczyniając się do zniszczenia i dewastacji. Dlatego ten krajobraz trzeba jeszcze mocniej i aktywniej chronić, zachowywać i rewitalizować jako bezcenną część naszego kraju i naszej tożsamości.

W różnych okresach historycznych liczni badacze i historycy przeprowadzili znaczące analizy i dokonali odkryć, które znacząco przyczyniły się do pogłębienia wiedzy na temat tych obiektów. Prace te skupiały się na różnych aspektach, takich jak historia budowy, architektura, kontekst geograficzny i społeczny oraz stan zachowania i konserwacji zabytków. Celem tych badań nie było tylko pogłębienie wiedzy historycznej, ale także ocena stanu technicznego budowli i możliwości ich renowacji lub konserwacji. Oprócz prac naukowych dostępna jest szeroka gama literatury popularnonaukowej, w tym przewodniki turystyczne i zbiory legend, które podkreślają znaczenie i atrakcyjność tych miejsc. Wspólnie te publikacje stanowią fundament do zrozumienia historii i kultury regionu oraz do ochrony i promocji dziedzictwa architektonicznego.

W ogólnym kontekście badania nad zamkami na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej prowadzone są od około dwóch wieków i stają się coraz bardziej zaawansowane, ale wciąż dokonuje się nowych odkryć. Niestety wiele szczegółowych prac pozostaje nieopublikowanych i przechowywanych tylko w archiwach, co

stanowi przeszkodę dla ich szerokiego rozpowszechnienia. Pomimo znaczenia Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, obserwuje się brak kompleksowych i aktualnych badań w literaturze naukowej, dotyczących zarówno aspektów historycznych, jak i współczesnych wyzwań związanych z konserwacją i komercjalizacją. Istniejące prace często są fragmentaryczne, a ich marginalizacja i brak aktualizacji utrudniają rzetelną wycenę i systematyczną ochronę tego obszaru.

Brakuje także interdyscyplinarnego podejścia, które uwzględniłoby zarówno aspekty historyczne, kulturowe, jak i technologiczne. Nowoczesne technologie mogą stanowić unikalne szanse dla ochrony i rewitalizacji tego regionu, ale ich potencjał nie jest jeszcze w pełni wykorzystywany w praktyce konserwatorskiej.

Rys. 1. Wybrane struktury obronne w województwach śląskim i małopolskim, opracowanie własne

Dodatkowym mankamentem jest brak dostępu do zaktualizowanej i spójnej bazy wiedzy, która mogłaby być wykorzystywana zarówno przez naukowców, jak i praktyków w dziedzinie konserwacji i zarządzania dziedzictwem. W tym kontekście autorka dostrzega potrzebę dalszych, pogłębionych badań.

Głównym zagadnieniem tej pracy jest identyfikacja i rozwiązanie braków w systematycznej wiedzy o obiektach w obszarze pasa jury, rozpatrywanym jako krajobraz kulturowy. Istniejące badania i źródła są niekompletne i nie obejmują wszystkich aspektów tego tematu, co utrudnia rzetelną ocenę zasobów i ich skuteczną ochronę. Praca ma na celu zbadanie, w jaki sposób uzupełnienie i uporządkowanie brakującej wiedzy, przy wsparciu cyfryzacji obiektów, może stanowić podstawę do stworzenia modelu cyfrowej reprezentacji. Taki model mógłby z kolei przyczynić się do utworzenia jednolitego systemu wymiany

informacji, który mógłby służyć celom konserwatorskim i edukacyjnym. Ostatecznym celem jest nie tylko wypełnienie istniejących luk w wiedzy, ale także opracowanie nowych, skutecznych metod zarządzania i ochrony tego wyjątkowego dziedzictwa kulturowego. Aby potwierdzić lub obalić hipotezę, można podjąć próbę odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jakie są główne luki w obecnej wiedzy na temat obiektów znajdujących się w obszarze pasa jurajskiego?
2. Jaki jest stan badań nad poszczególnymi obiektami?
3. Które elementy dziedzictwa są obecnie marginalizowane lub pomijane w badaniach?
4. Jakie źródła danych są dostępne i w jaki sposób można je wykorzystać?
5. Czy istnieją nowoczesne technologie, które mogą przyspieszyć proces zbierania i organizowania danych?
6. Jakie są możliwości zastosowania technologii cyfrowych w procesie badawczym?
7. W jaki sposób cyfryzacja może pomóc w tworzeniu jednolitego systemu informacyjnego?
8. W jakim stopniu system będzie wspierał działania konserwatorskie?
9. Jakie są możliwości wykorzystania systemu do upowszechniania wiedzy na temat dziedzictwa pasa jury?

W końcowej analizie autorka podkreśla, że ochrona powinna obejmować nie tylko struktury budowlane, ale także przylegające obszary ekspozycji. Adekwatne zarządzanie tymi obszarami ma kluczowe znaczenie dla przeciwdziałania potencjalnie destrukcyjnym działaniom, takim jak budowa domów jednorodzinnych w ich sąsiedztwie. Wdrożenie takiej kompleksowej strategii ochrony pozwoli na zachowanie dziedzictwa historycznego i kulturowego zamków na Jurze, chroniąc je przed nieodwracalnymi zmianami i interwencjami, które mogą zaszkodzić ich integralności oraz wartości historycznej i naukowej.

W opinii autorki, najbardziej odpowiednimi formami ochrony dla zamków na Jurze są dokładne wpisy do rejestru zabytków, które precyzyjnie określają zakres i przedmiot ochrony, oraz ewentualnie tworzenie parku kulturowego. W ramach takiego parku istotne jest kontrolowanie sposobu zagospodarowania terenów, monitorowanie ilości i jakości stref komercyjnych oraz wyznaczenie stref ochrony krajobrazu. Takie działania mogą zapewnić skuteczną ochronę i zrównoważony rozwój tych historycznych miejsc, przy jednoczesnym zagwarantowaniu ich zachowania dla przyszłych pokoleń.

Miejsca i ich otoczenie powinny być poddane digitalizacji, jednej z najbardziej dokładnych metod zachowania. Zmiany, które zaszły na tych terenach w ciągu ostatnich kilku lat, są znaczące i trudne do zarejestrowania. Wdrożenie technologii cyfrowej pozwoliłoby na ciągłe monitorowanie trwających prac i dokumentowanie wszelkich modyfikacji i zmian, co jest istotne dla zachowania autentyczności i integralności omawianych zabytków. Ta metoda ułatwiłaby także szerokie udostępnianie informacji o tych miejscach, ich historii i wartości, przyczyniając się do zwiększenia świadomości i szacunku dla tych cennych elementów dziedzictwa kulturowego.